

PRONĚMECKÁ PROPAGANDA V PROTEKTORÁTNÍCH ŠKOLÁCH PŘEŠTICKÉHO OKRESU V ROCE 1942

K a r e l Ř e h á č e k

Motto:

*„Čím budeme věrnějšími a upřímnějšími
občany Velkoněmecké říše,
tím sebevědomějšími a poctivějšími
můžeme být Čechy.“
(Emanuel Moravec)*

Úvodem

Stokrát opakovaná lež se stává pravdou. Toto tvzení, jímž se řídily a stále řídí stovky a tisíce demagogů v celém světě, se potvrzuje zejména v dobách, kdy lidé nemají možnost projevit svobodnou vůli. Stalo se jedním z hlavních postulátů všech totalitních systémů, ve kterých není místo pro hledání objektivní pravdy. Totalitní režimy se vždy snažily za pomoci všech dostupných - zákonných i nezákonných - prostředků přesvědčit obyvatelstvo o tom, že jedině jejich pravda, jejich pohled na skutečnost a jejich řízení společnosti jsou správné a neomylné.

Propagandistické působení a všemožné manipulace se v totalitních režimech nevyhnuly žádné společenské vrstvě ani skupině obyvatelstva. Skupinou, postiženou totalitní propagandou nejvíce, byla však školní mládež. Z hlediska důsledků propagandistické činnosti patřila právě mládež k nejperspektivnější sociální skupině. Totalitní režimy se proto snažily přednostně ovládnout školní a mimoškolní aktivity mládeže. Ovládnutí škol a volného času dětí a studentů bylo z hlediska působení na mládež daleko nejúčinnějším způsobem, jak převychovat nejmladší populaci společnosti a jak vytvořit základ budoucí zglajšaltované společnosti.

Tato studie se na základě archivního výzkumu zabývá propagandou v protektorátním školství přeštického okresu ve třetím roce existence Protektorátu Čechy a Morava. Okres Přeštice nebyl svým vývojem ani charakterem nijak výjimečný, a proto je možné závěry plynoucí z tohoto výzkumu více či méně zobecnit na značnou část podobných protektorátních okresů. V přeštickém okrese stejně jako v dalších oblastech probíhalo působení proněmecké a pronacistické propagandy na české žáky a studenty, ve školách působili vedle zrádců a kolaborantů také čestní a neúplatní učitelé, z nichž mnozí za svoji neústupnost a odvalu zaplatili ztrátou svobody, a dokonce i vlastním životem.

Na základě studia archivních pramenů ve Státním okresním archivu v Blovicích a starší i novější odborné literatury k tématu (Zločiny nacistů za okupace a osvobozenecký boj našeho lidu, Praha 1961; Moulis, Miloslav: Mládež proti okupantům, Praha 1966; Pasák, Tomáš: Pod ochranou říše, Praha 1998; Kuklík, Jan - Gebhart, Jan: Dramatické i všední dny protektorátu, Praha 1996; Pasák, Tomáš: Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945, Praha 1999) se tato práce zaměřila na protektorátní školství v okrese Přeštice během druhé světové války a na proněmeckou propagandu ve školách v roce 1942. Smyslem této studie je nastínit cíle a prostředky propagandistického působení na nejmladší generace na pozadí vývoje přeštického školství a politického dění v protektorátu. Zároveň by chtěl autor věnovat vzpomínku všem učitelům přeštického okresu, kteří obětovali za ideály pravdy a svobody v tomto nerovném zápasu svůj život.

1. Nacistická propaganda v protektorátním životě

V polovině března 1939, po vynuceném souhlasu československého prezidenta Emila Háchy se vznikem německého protektorátu, se uzavřelo období vývoje samostatné Československé republiky. Dne 14. března 1939

rozhodla slovenská politická reprezentace o rozbití Československa a vzniku samostatného Slovenského štátu, o den později došlo k německé okupaci zbytku československého území a ke vzniku Protektorátu Čechy a Morava.

Správa tohoto nově vzniklého státního útvaru byla dvojkolejná. Formálně sice existovaly protektorátní instituce (protektorátní prezident, protektorátní vláda), ale ve skutečnosti veškerá významná rozhodnutí protektorátních úřadů podléhala vlivům říšskoněmeckých pokynů a požadavků, prosazovaných úřadem říšského protektora. Od počátku okupace realizovala německá politika v protektorátu myšlenku podmanění českého a moravského obyvatelstva. V pamětním spisu Konstantina von Neuratha a Karla Hermanna Franka z 28. srpna 1940 bylo zpochybněno původně proklamované úplné vysídlení českého obyvatelstva jako reálně neproveditelné (ztráta statisíců kvalifikovaných pracovních sil, nedostatek prostoru a kapacit k vysídlení). Místo úplného vysídlení začala německá správa v protektorátu uplatňovat politiku asimilace a germanizace Čechů, kteří byli k této změně předurčení a schopní.¹⁾ Tato politika byla po souhlasu Berlína pozvolna a poměrně nenásilně realizována říšským protektorem von Neurathem a v tomto ohledu pasivní protektorátní vládou Aloise Eliáše.²⁾ Teprve v září 1941, po odvolání von Neuratha a po jeho nahrazení Reinhardem Heydrichem, se německá politika vůči českému obyvatelstvu zásadním způsobem změnila. Alois Eliáš byl zatčen, obviněn ze styků se zahraničním odbojem a odsouzen k trestu smrti. Na počátku následujícího roku, dne 19. ledna 1942, byla na místo Eliášovy vlády jmenována nová protektorátní vláda v čele s Jaroslavem Krejčím.³⁾

¹⁾ Zločiny nacistů za okupace a osvobozenecský boj našeho lidu. Praha 1961, s. 31-32.

²⁾ Alois Eliáš (1890-1942), divizní generál, bývalý československý legionář v Rusku, v období tzv. druhé republiky ministr dopravy, od dubna 1939 předseda protektorátní vlády. Udržoval kontakty s domácím i zahraničním odbojem, v září 1941 byl zatčen a v době heydrichiády v roce 1942 byl popraven.

³⁾ Jaroslav Krejčí (1892-1956), právník, v období tzv. druhé republiky ministr spravedlnosti, člen Eliášovy protektorátní vlády, od ledna 1942 do ledna 1945 předseda protektorátní vlády.

Nová sedmičlenná vláda zahájila především politiku úzké spolupráce s říšskoněmeckými úřady.⁴⁾ Hlavní slovo měli v tomto ohledu dva ministři Krejčího vlády - ministr školství a osvěty Emanuel Moravec⁵⁾ a ministr hospodářství a práce Walther Bertsch. Už první kroky nové protektorátní vlády směřovaly ke kolaboraci s německými úřady a k potlačování elementárních národních práv českého obyvatelstva.⁶⁾ Vláda zcela poslušně naplňovala představy nacistických ideologů o postavení a osudu českého obyvatelstva, které vyjádřil naprosto zřetelně Reinhard Heydrich ve svém pověstném projevu na Pražském hradě dne 4. února 1942: “Čech, který se jakožto člověk převážně slovanský sice ohne, ale nezlomí, je právě v tomto smyslu nejnebezpečnější a musí se s ním zacházet jinak než s jinými lidmi. Nordického germánského člověka přesvědčíte nebo ho zlomíte, Čecha, slovanského člověka, lze jen velmi těžko přesvědčit, vždy se ohne, nikdy ho nezlomíte, a když ho přestanete ohýbat a pustíte jej, tu se zase vzpřímí, zase tu stojí a znovu je protivníkem. Z toho plyne závěr, že ho musíte vždy přitlačovat, aby musel být stále ohnut, aby poslouchal a tahal.”⁷⁾ Osud českého národa nastínil následujícími slovy: “Již jsem řekl, že zcela navenek to vypadá, jako bychom chtěli tento prostor poněmčít, jako bychom chtěli postupně Čechy vychovat, aby se cítili jako Němci. To musíme dělat, protože jsme při otázce poněmčení pojali myšlenku neprovádět evakuaci nebo řekněme: vzdání elementů nezpůsobilých k

⁴⁾ Kromě předsedy vlády Jaroslava Krejčího působili v novém kabinetu tři ministři-odborníci (Kamenický, Kalfus, Hrubý), dva aktivní proněmecky orientovaní ministři (Moravec, Bienert) a jeden člen NSDAP (Bertsch).

⁵⁾ Emanuel Moravec (1893-1945), legionář a plukovník československé armády, v období tzv. druhé republiky prosazoval úzkou spolupráci s Německem. V lednu 1942 se stal ministrem školství v Krejčího protektorátní vládě, později také ministrem osvěty.

⁶⁾ Pasák, Tomáš: Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945. Praha 1999, s. 326. Heydrich uvedl v dopise Martinu Bormannovi z 22.1.1942 v hodnocení situace v protektorátu, že “nová vláda bude pracovat pro zájmy říše v daleko větší míře než její předchůdci”.

⁷⁾ Pasák, Tomáš, citované dílo, s. 326.

poněmčení brutálně nebo násilným způsobem, nýbrž skrytou cestou.”⁸⁾ Heydrich dokonce výslovně uvedl, že “chtěl docílit toho, aby Čech, který pojede do zahraničí, na otázku, co jsi zač?, odpověděl: ‘Jsem říšský Němec.’ a na otázku, kde bydlíš?, aby odpověděl: ‘Bydlím v Čechách.’ ”⁹⁾

Krejčího vláda se snažila pracovat podle podobných instrukcí německých úřadů. Na jaře 1942 zavedla na pracovištích, v úřadech a ve veřejných institucích pro zaměstnance povinnost árijského pozdravu, desetihodinovou pracovní dobu, omezení přidělů základních životních potřeb, ale především povinnost absolutní loajality vůči Velkoněmecké říši.¹⁰⁾ Po úspěšném atentátu na Reinharda Heydricha v květnu 1942 a po neúspěších německých vojsk na východní frontě na přelomu let 1942/1943 se kolaborantské aktivity protektorátní vlády ještě znásobily.¹¹⁾ Stále větší pozornost věnovala vláda ovládnutí veřejného mínění a převýchově českého obyvatelstva v nacistickém duchu. Program ministra Emanuela Moravce spočíval v trvalém zapojení českých zemí do rámce Velkoněmecké říše. Ve svém projevu z 18. ledna 1943 před novináři mj. prohlásil: “Na kulturní svébytnost a kulturní rozvoj má pouze ten národ nárok, který svou kulturou a celým svým počínáním i životem slouží společné věci říše a nové Evropy. Národ, který by chtěl se svým povinností k říši a k novému řádu vymknout, národ, který by své kultury využíval k zrádné a

⁸⁾ Zločiny nacistů za okupace a osvobozenecský boj našeho lidu. Praha 1961, s. 36-38.

⁹⁾ Kuklík, J.-Gebhart, J.: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha 1996, s. 213.

¹⁰⁾ V době třetího výročí vzniku protektorátu pronesl ministr vnitra a pozdější předseda protektorátní vlády Richard Bienert myšlenku, která byla ideologii Krejčího vlády velmi blízká: “Vidíme nyní, jaký je náš úkol, aby bylo možno nerušeně vykonávat práci, kterou říše potřebuje.”

¹¹⁾ Pasák, Tomáš, citované dílo, s. 331. Na shromáždění na podporu německé válečné politiky, které se konalo v pražské Lucerně dne 26.2.1943, přednesl ministr Moravec prohlášení prezidenta a protektorátní vlády: “... Zachraňme svou domovinu před hladem a zpusťšením. Znovu udeřila naše hodina, kdy Evropa má zlomit útok barbarů, ženoucích se z východu. Splňte svou povinnost! Pro slabochy a váhavce není v Nové Evropě místa! Jen silným bude odměnou opravdový důstojný socialismus v sjednocené Evropě, kterou s vypětím všech sil chrání dnes bezpříkladný německý granátník, letec, námořník. Bože, požehnej německým zbraním a nám dej sílu, abychom čestně dostáli svým povinností.”

reakcionářské činnosti, nemá žádná práva zítra ani na život, ani na kulturu. ... Dokud český národ nebude prodchnut říšskou myšlenkou, nemůže být řeči o ničem ostatním. Říšská myšlenka je pro český národ myšlenkou státní.”¹²⁾

Výchova k “říšské myšlence” se stala základním kamenem propagandistické a ideologické převýchovy českého národa. Byla cíleně zaměřena na všechny složky českého obyvatelstva. V květnu 1943 došlo ke zřízení organizace veřejné osvětové služby, podřízené přímo Moravcovu ministerstvu. Vedoucím organizace, jejímž úkolem byla kulturně politická výchova českého národa a jeho ovlivňování v pronacistickém duchu, se stal bývalý poslanec za Národní obec fašistickou Rudolf Dominik. O svých cílech napsal Moravcovi: “V malém českém člověku, zejména na venkově, musí být všemi prostředky vzbuzeno přesvědčení, že ve veřejné osvětové službě přicházejí k němu lidé v jeho zájmu. (...) Propaganda musí být nenápadná, nevtíravá, nenáročná.”¹³⁾

Hlavní cílovou skupinou výchovy k “říšské myšlence” byla česká mládež. Už krátce po příchodu Reinharda Heydricha do Prahy, v říjnu 1941, slíbil předseda protektorátní vlády Jaroslav Krejčí převýchovu české mládeže podle německého vzoru. Na jaře 1942 vrcholily přípravy na založení masové mládežnické organizace, která by se starala o převýchovu české mládeže v proněmeckém duchu nejen ve školách, ale zejména ve volném čase dětí. Dva dny po atentátu na Heydricha, dne 29. května 1942, přispěchala protektorátní vláda s nařízením, podle kterého “všichni mladiství protektorátní příslušníci podléhají povinné službě mládeže”.¹⁴⁾ Vzniklo tak nechvalně proslulé Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, jehož vedoucím se stal sám Emanuel Moravec. Hlavním úkolem Kuratoria měla být výchova

¹²⁾ Pasák, Tomáš, citované dílo, s. 338-339.

¹³⁾ Pasák, Tomáš, citované dílo, s. 332-333.

¹⁴⁾ Pasák, Tomáš, citované dílo, s. 352.

loajálních příslušníků Protektorátu Čechy a Morava. Přes veškerou snahu protektorátní vlády a přes nejrůznější sankce za neúčast na akcích se naděje, které vláda vkládala do Kuratoria, nenaplnily. Ve většině případů narazilo totiž Kuratorium na silný odpor české mládeže i učitelských sborů, a tak činnost Kuratoria nevedla ke stanoveným cílům.¹⁵⁾

Přes neúspěch Kuratoria bylo však propagandistické působení protektorátních orgánů na české školy velmi silné. Na rozdíl od školství v sudetoněmeckých oblastech, kde byla otázka propagandy ve školách přijímána samozřejmě, musela v protektorátních školách německá okupační správa postupovat ostražitě a velmi důsledně.¹⁶⁾

V první řadě bylo nutné provést očistu všech typů škol od učitelů židovského původu a bývalých příslušníků československých legií, členů tzv. hradních politických stran, činovníků českých obranných jednot a spolků (Národní jednota pošumavská, Národní jednota severočeská) nebo osob, které byly známé svojí sympatií k demokratickému režimu a zastávaly hodnoty prezidentů Masaryka a Beneše.

Druhým úkolem německé okupační správy bylo působení na školy ve smyslu říšskoněmecké propagandy, zejména v zavádění říšské výchovy a smýšlení, pěstování říšské myšlenky, ve výuce německého jazyka, v propagaci říšské osvěty a budování kladného vztahu k Říši. V rámci nacistické ideologie využívala oficiální propaganda všech možností působení na převýchovu mládeže ve školách. Školy měly vychovávat své žáky k lásce k Německu a jeho Vůdci, k pracovitosti, uvědomělosti a k životu v německém duchu v rámci Velkoněmecké říše.

¹⁵⁾ Blíže ke Kuratoriu viz Pasák, Tomáš, citované dílo, s. 352-358.

¹⁶⁾ Blíže k problematice školství v okupovaném pohraničí viz Řeháček, Karel: Školství v okrese Žlutice v letech 1938-1945. In: Historie okupovaného pohraničí 1938-1945, 2, Ústí nad Labem 1998, s. 118-127 nebo Řeháček, Karel: České menšinové školství na Stříbrsku v letech 1938-1939. In: Historie okupovaného pohraničí, 6, Ústí nad Labem 2000, s. 25-40.

Německá okupační správa se zaměřovala ve svém propagandistickém působení ve školách obzvláště na významná výročí nacistického hnutí. Ve školské praxi to znamenalo kromě narozenin říšského kancléře Adolfa Hitlera především výročí vzniku protektorátu, které mělo sloužit k vyjádření vztahu českého obyvatelstva k Velkoněmecké říši. V prvním období okupace však snahy německých propagandistů narážely na pasivní odpor protektorátní vlády Aloise Eliáše a jeho ministrů. Teprve jeho nástupce ve funkci Jaroslav Krejčí a jeho proněmecky orientovaná vláda zaváděla do protektorátních škol nacistickou ideologii. Vrchol této etapy propagandistické činnosti je spojen s osobou protektorátního ministra školství a osvěty Emanuela Moravce. Inspektoři sledovali nejen “říšského ducha výuky”, ale také výzdobu tříd a chodeb, morálku žáků, zkoušeli ze životopisu Adolfa Hitlera, prověřovali žákovské i učitelské znalosti německého jazyka, posuzovali obsah knih školních knihoven, kontrolovali iniciativu žáků a učitelů ve sběru druhotných surovin. V této době musely školy ke každému nacistickému výročí uspořádat propagandistickou vzpomínkovou akci a poslat o ní zprávu nadřízeným orgánům.

2. Obraz protektorátního školství v okrese Přeštice

Obecné (Volksschule) i měšťanské (=hlavní; Haupschule) školy v okrese Přeštice prošly během okupace podobným vývojem jako ostatní školy v celém protektorátu. Podle zpráv o německé činnosti během okupace na ně byl sice veden trvalý tlak ze strany ministerstva školství a národní osvěty a ostatních mocenských struktur, ale učitelé se většinou snažili příkazy obcházet, protože “věděli, že protektorát tu není napořád”.¹⁷⁾

¹⁷⁾ SOkA Blovice, ONV Přeštice, kart. 102, složka se zprávami s názvem “Doklady o německé činnosti za okupace” podle č.j. 845/45 z 28.8.1945. Správci škol se po osvobození vyjadřovali zejména k nátlaku německé okupační správy na školy a k odbojové činnosti učitelstva v době okupace.

Velká část obecných i měšťanských škol nebyla ve výuce po celé období války nijak omezena, pouze na jaře 1945 docházelo k zabírání školních budov pro potřeby německých uprchlíků (téměř výhradně z Horního Slezska), posléze pro potřeby ustupující německé armády. Zabrány byly školní budovy v Přešticích (od 27.1.1945), Bezděkovci (od února 1945), Bukové (březen-duben 1945), Čmelínech, Dnešicích, Chlumčanech (od 26.1.1945 do 27.4.1945 uprchlíci, pak až do 4.5.1945 armáda), Křenicích, Kbelech (od 26.2.1945 do 27.4.1945), Dolní Lukavici (od 16.2.1945 do 29.4.1945), Lužanech, Merklíně (od 16.2.1945), Milči, Nekvasovech (nejprve uprchlíci, od 5.5.1945 v obci pobývala jednotka vojsk SS čítající 1 000 mužů, která byla odzbrojena Američany), Prádle, Otěšicích (od 16.2.1945 do 28.4.1945), Řenci, Sedlišti a Strýčkovicích (od 28.2.1945 do 27.4.1945 uprchlíci, pak až do 4.5.1945 armáda). Pobyt uprchlíků a armády způsobil školám značné škody nejen na majetku (drancování, vykrádání, úmyslné ničení školního majetku), ale také na přerušení školního vzdělání, a české děti se musely učit v pronajatých místnostech nebo na farách. Jediná škola, která během okupace vůbec nepracovala, byla obecná škola v Letinech, kde se nacházely léčebné lázně, a proto byla škola zabrána pro potřeby výuky německých dětí na ozdravných pobytech. Letinské děti se proto mohly učit ve škole pouze v odpoledních hodinách.

Ani po stránce působení protektorátních či říšskoněmeckých orgánů na školy nedocházelo v prvním období protektorátu k žádným zásadním problémům. Propagandistický tlak na školy se zřetelně zvýšil teprve po nástupu protektorátní vlády Jaroslava Krejčího v přímé souvislosti s činností ministra školství a národní osvěty Emanuela Moravce. Na Přešticu byl horlivým vykonavatelem Moravcových ministerských nařízení okresní školní inspektor Václav Folk, který na školách zaváděl přísnou národně-socialistickou disciplínu.

Na inspektorských poradách s učitelstvem požadoval zejména výchovu k říšskému smýšlení, výzdobu škol protektorátními a říšskými vlajkami (“škola nemá připomínat zeměpisný nebo přírodopisný kabinet”). Dbal na iniciativu vedení škol i učitelů ohledně sběru odpadových hmot (alespoň 2 kg na žáka), důsledně vyžadoval ve školách iniciativní zdravení zdviženou rukou (“kdo čeká na výnos, není dobrý vychovatel”) a nařizoval exemplární tresty za “neříšské” chování, kdy např. žáci při zpěvu německé hymny nestáli náležitě v pozoru.¹⁸⁾

Kromě sílicí proněmecké propagandy se však přeštické školství měnilo i po stránce personálního obsazení učitelských míst. Při čistkách, kterými procházelo protektorátní školství v prvních letech okupace, museli ze škol na Přešticku odejít zejména učitelé-legionáři a demokraticky smýšlející osobnosti. Během okupace byli mnozí z nich nacisty perzekuováni, zatýkáni, vězněni a někteří z nich se z koncentračních táborů již nevrátili.

Řídící učitel dívčí obecné a měšťanské školy v Přešticích Jan Stodolovský byl dvakrát vyšetřován klatovským gestapem na popud klatovského novináře a českého fašisty Jaroslava Laše (poprvé v květnu 1941 pro politickou nespolehlivost, podruhé v roce 1943 v souvislosti s tajným pokračováním činnosti zakázaného Sokola v Přešticích). Řídící učitel obecné školy v Bukové Josef Tichota byl zatčen gestapem hned na počátku okupace a zahynul v koncentračním táboře. Řídící učitel obecné školy v Čelákovech byl aktivní účastník protifašistického odboje a v dubnu 1945 připravoval se skupinou nadporučíka Odvodyho z Merklína povstání. Řídící učitel obecné školy v Dnešicích Jaroslav Hladík byl odsouzen k šesti letům káznice. Chlumčanský řídící učitel František Augustin byl jako legionář 1. července 1941 penzionován a jako aktivní účastník protifašistického odboje ho gestapo 5. července 1944

¹⁸⁾ SOkA Blovice, ONV Přeštice, kart. 102, zpráva řídícího učitele dívčí obecné a měšťanské školy v Přešticích Jana Stodolovského o německé činnosti školy za okupace a zejména o inspektorské poradě s inspektorem Folkem dne 31.5.1943.

zatklo a po výslechu na gestapu strávil sedm měsíců ve věznici v Terezíně. Dne 10. dubna 1945 jej německý lidový soud v Litoměřicích odsoudil k trestu smrti, který však už nebyl vykonán. Také odborný učitel obecné školy v Chlumčanech Jan Hlaváč byl zatčen a vězněn od 5. září 1944 do 5. května 1945 v Terezíně pro účast na zahraničním odboji. Zvláště krutou daň si vyžádala okupace ve školách v Merklíně - učitel Josef Frouz byl zatčen 24. června 1941 a z káznice se vrátil až po dvou letech a devíti měsících. Odborný učitel merklínské školy Jan Radl byl vězněn od 10. června 1942 do 29. prosince 1942 jako oběť heydrichiády, po propuštění byl suspendován. Učitel merklínské měšťanské školy Karel Venig byl v obavách ze zatčení nucen simulovat slabomyslnost a od 30. června 1942 do 15. srpna 1943 pobýval v ústavu pro choromyslné, kde byl zbaven svéprávnosti. Řídící učitel obecné školy v Řenčích František Hlína byl jako legionář v roce 1941 penzionován a později totálně nasazen. Řídící učitel obecné školy v Žinkovech Emanuel Šrámek byl kvůli svým demokratickým názorům rovněž předčasně penzionován a po emigraci svého syna strávil tři roky v koncentračním táboře ve Svatobořicích na Moravě.¹⁹⁾

¹⁹⁾ Naopak bývalý řídící učitel obecné školy v Řebčích Bohumil Dudek působil v období okupace jako placený agent německého Sicherheitdienst (SD).

3. Protektorát Čechy a Morava v nacistické propagandě na Přešticku v roce 1942

Kromě pronásledování odpůrců a provádění čistek ve školách se proněmecká protektorátní vláda Jaroslava Krejčího zaměřovala na propagandu a výchovu české mládeže k říšské myšlence. V roce 1942, krátce po svém jmenování, využila Krejčího vláda ve školách především třetího výročí existence protektorátu. Na základě nařízení ministerstva školství a národní osvěty musely všechny školy okresu uspořádat k jubileu slavnostní akce a podat o nich písemnou zprávu včetně proslovu, který pronesl řídící učitel školy.²⁰⁾

Dne 14. března 1942 se na všech školách přeštického okresu uskutečnila slavnostní vzpomínková setkání ke třetímu výročí vzniku Protektorátu Čechy a Morava.²¹⁾ Ze zpráv, které o oslavě vedení škol podalo nadřízeným orgánům, jasně vyplývá, jak odlišně se k tomuto úkolu školy stavěly. Některá hlášení odrážejí čistě formální a nezúčastněný postoj vedení školy, jiné projevy jsou oslavné a patetické. Ze struktury projevů je patrné, že vesměs vznikaly na základě centrálně dané osnovy, která měla následující body: 1. příčiny vzniku protektorátu; 2. výhody vzniku protektorátu pro český národ; 3. oslava spojenectví s Německem; 4. úkoly českého národa v době války a v poválečné „nové Evropě“; 5. význam a poslání české mládeže. Mnohdy proslovy kopírovaly politické projevy představitelů protektorátní správy, zejména Háchův projev k dětem ze dne 21. prosince 1940 nebo četné Moravcovy projevy. Část proslovů nezachycovala osobní názory řídících učitelů (formální), v jiných docházelo ovšem k iniciativnímu projevení vlastních postojů (oslavné).

²⁰⁾ SOKA Blovice, ONV Přeštice, kart. 102, složka písemností, obsahující zprávy o průběhu oslav výročí protektorátu a narozenin Adolfa Hitlera na školách přeštického okresu. Na základě oběžníku č.j. 923/42 z 10.3.1942 a podle nařízení ministerstva školství a národní osvěty tyto zprávy zasílaly školy okresnímu školnímu výboru v Přešticích.

²¹⁾ Slavnostní akci zahájil většinou projev řídícího učitele, následovala rozhlasová relace s proslovem ministra školství a lidové osvěty Moravce, rozhlasové pásmo „Slabý se opírá o silnějšího“ a nakonec zazněly hymny.

Podle zpráv, které musely školy přeštického okresu na základě nařízení ministerstva školství a národní osvěty vypracovat, si mohly školou povinné děti utvořit o protektorátu následující představu:

3.1. Vznik Protektorátu Čechy a Morava

Vznik protektorátu byl vesměs staven jako významný mezník českých dějin do souvislosti s tisíciletým prastarým a přirozeným společným životem Čechů a Němců, se zradou západních velmocí (“náš národ se odtrhl od západních velmocí, které nás zradily, a jsa si vědom svatováclavské tradice, vrátil se ke svým sousedům” - Nezdice; “vlivem nikdy s námi dobře nesmyšlejícího zahraničí byli jsme vytrženi ze svého životního prostoru, kam jsme po tisíciletí náleželi” - Lužany; “místo sporů nastává doba plodné spolupráce” - Čelákovy), s ochranou Čechů, Moravanů a Slezanů před válkou a s potřebou malého národa spolupracovat se svým velkým sousedem (“malý stát, který se neopírá o mocného souseda, nemůže vytvořiti politické a hospodářské předpoklady samostatného života” - Kramolín).

Většinou bývala vyzdvihována moudrost a předvídavost československého prezidenta Emila Háchy a velkorysé porozumění Vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera (“pan státní prezident první z Čechů pochopil, že není nám možno žítí uprostřed mocného a velkého národa německého bez důkladné a poctivé spolupráce” - Petrovice; “ve chvíli, kdy na všech stranách zela kolem nás propast beznaděje, požádal pan státní prezident dr. Emil Hácha Vůdce Adolfa Hitlera o ochranu pro český národ” - Čelákovy, “státní prezident odevzdal osud českého národa a státu s plnou důvěrou do rukou Vůdce” - Buková). Vznik protektorátu vyzníval jako dobrovolný akt českého, moravského a slezského lidu, za nějž je třeba prokazovat Velkoněmecké říši stálou vděčnost.

3.2. Výhody protektorátu pro český národ

Mezi největší výhody vzniku protektorátu byly vesměs uváděny hospodářské a sociální záležitosti, možnost žít v dostatku a v míru. Často se v projevech objevovala kritická reminiscence na období Československé republiky, zejména v souvislosti s nezaměstnaností a nedobrym politickým a společenským klimatem v zemi (“pochybeným vedením našich politiků v posledních dvaceti letech stalo se bývalé Československo ohniskem stálého neklidu, mezi lidem upadly mravy právě vlivem těch, kteří nám byli vzorem a příkladem. Na jedné straně se hromadilo bohatství, na druhé straně žalovaly zbědačelé a vyhublé tváře dětí dělnických tátů” - Lužany). Vyzdvihovala byla zejména plná zaměstnanost, odstranění sociálních rozdílů mezi lidmi, možnost žít v klidu a míru, zatímco v jiných částech světa lidé umírají na následky války (“ve Velkoněmecké říši máme možnost nalézati práci, chleba a větší domovinu a konečně ochranu naší vlasti před hrůzami války” - Bezděkovec; “od našeho národa byly odvráceny válečné hrůzy a naše vlast byla ušetřena pohrom, o jejichž ničivých výsledcích se přesvědčili již mnozí národové” - Buková; “u nás je klid, omezení, jež s sebou nutně válka přináší, jsou příležitostí, aby byly vyrovnány nezdravé sociální rozdíly” - Čelákovy). Vynášeny byly oběti, které pokládá Německo za novou a svobodnou Evropu a za ochranu Čechů (“Říše, jež v tomto zápase stojí v čele evropských národů, vede boj tento nejen pro zachování svobody německého národa, ale i pro záchranu národů jiných” - Horšice; “vzpomeňme toho, jak musí německý voják strádat a krváčet pro zdar velikého díla a lepší budoucnosti všech národů Evropy” - Horšice; “je sice pravda, že německý voják je nejlepším vojákem světa, ale to nestačí” - Otěšice; “německý voják se v poli bije také za nás, za lepší evropský a světový řád” - Petrovice; “k úspěšnému vedení války nestačí jen nejlepší vojáci světa na frontě, nýbrž je nutno, aby těmto vojákům dodalo zázemí, čeho potřebují” - Čelákovy).

3.3. Budoucnost českého národa v poválečné Evropě

Budoucnost českého národa byla žákům jejich učiteli nastíněna pouze v souvislosti s Velkoněmeckou říší a novou Evropou. Zajímavé jsou pasáže projevů, které se týkají budoucího uspořádání Evropy a role českého národa v nově uspořádaném kontinentě (“Velkoněmecká říše je nositelkou nového pokrokového světového názoru a nového tvůrčího řádu, který každému národu podle výkonu a užitečnosti vyměří spravedlivý úděl a právo na budoucnost” - Čmelíny; “český národ, zdravý a pracovitý, nalezne neomezené možnosti v obrovském říšském prostoru a nově uspořádaném světě” - Čmelíny; “touto pilnou a svědomitou prací v rámci Velkoněmecké říše budujeme a stavíme novou Evropu, lepší Evropu, právě tak, jako němečtí vojáci na frontě. Ovoce této veliké práce a naší příslušnosti k Říši se ukáže zvláště po válce, až bude zase všude klid a mír” - Chlumčany; “přemítavý český národ dospěl za tři leta k přesvědčení, že svojí radostnou spoluprací zúčastní se pod vedením Říše výstavby nové Evropy a tím i výstavby nového spravedlivého sociálního řádu. Český národ se přesvědčil, že jedině víra ve vítězství Říše zaručí mu klidný život a šťastnou budoucnost. Český národ uvědomil si výhody, které mu plynou ze začlenění do říšského prostoru” - Ježovy; “v poválečné době budou nám ve Velkoněmecké říši svěřeny dalekosáhlé úkoly, v nichž se uplatní česká pracovitost a schopnost. V nové Evropě dospěje český národ v definitivním rámci Velkoněmecké říše k svébytnosti a blahobytu a bude se podílet na ušlechtilé soutěživosti všech národů jednotně uspořádaného kontinentu” - Kramolín; “pamatujte, že budoucnost českého národa, jak již nám naše dějiny mnohokrát dokázaly, jest možná jedině v rámci Velkoněmecké říše” - Letiny; “i my musíme přispět všemi svými silami k tomu, aby zvítězila věc spravedlivá, aby bylo navždy odstraněno nebezpečí, které nám hrozilo ze Židů a bolševismu, nebezpečí, které ohrožovalo celou Evropu, učení, jež uvrhlo ruský lid do bídy a

zkázy, jež jej snížilo na úroveň zvířat a jež hrozilo zničit i naši krásnou vlast” - Lužany).

3.4. Úkoly české mládeže

Součástí výchovného poslání projevů měla být také výzva dětem a mládeži. Téměř ve všech projevech se v jistých variacích objevily určité pasáže z proslavů Emila Háchy a Emanuela Moravce: “Ani jeden z vás nesmí zůstatí pozadu. Byla by to škoda v rodině i v národě. Vážná doba nezná netečnosti ani zahálky. Příkazem doby je více pracovat, méně si hrát. Máte mnoho možností, jak a v čem byste měly doplnit svoje vědomosti. Jednou z nich je poznávati důkladně svůj mateřský jazyk a vedle něho osvojit si také úplnou znalost jazyka německého, kterého budete vždy a všude potřebovati. Je to povinnost a příkaz praktického rozumu zároveň. Také váš styk s dětmi německé národnosti musí býti srdečný a přátelský. Učte se vzájemné snášenlivosti, mějte v úctě řeč, víru a národnost druhého. Tak se stanete dobrými a uvědomělými občany své vlasti.” (Hácha, 21.12.1940). „Dnes žádný národ nesmí propadatí národnímu egoismu. Nikdo nemůže získati lásku, když něco neobětoval. A to je také otázka českého bytí v srdci Evropy. Musíme mnoho dávatí, abychom mohli také brát, mohli růst a naše češství aby zůstalo věčné.“ (Moravec)

Školákům se v projevech jejich učitelů většinou vštěpovala nutnost pilné a poctivé práce pro Říši a potřeba přátelského jednání s vrstevníky německé národnosti (“váš styk s dětmi německé národnosti musí býti srdečný a přátelský” - Buková; “i vy pracujte duchem i rukama, aby budoucnost dokázala, že svou prací přispěli jsme všichni co nejhrolivěji k vítězství Velkoněmecké říše” - Ježovy; “společně s mládeží německou mládež česká musí míti jediný cíl - sloužit oddaně Vůdci Adolfu Hitlerovi” - Skašov), někde neváhali vyučující své žáky upozornit na důsledky jejich případného neříšského smýšlení výhružkou (“nedejte se nikdy a nikým svéstí k jakýmkoliv zlým projevům a činům, které by

měly zlé následky nejen pro vás, ale pro rodiče, učitele i pro celý národ” - Dnešice).

3.5. Proněmecká propaganda v obecné škole v Čečovicích

V předcházejících částech studie byly citovány pasáže z projevů učitelů jednotlivých obecných a měšťanských škol přeštického okresu. Pokud lze označit projevy, které měly neformální, účastný či oslavný ráz, je nutné jmenovat především obecné školy v Čelákovech, Čmelínech, Horšicích, Ježovech, Kramolíně, Lužanech, Nezdicích, Petrovicích, Skočicích a Soběkurech. V ostatních případech byly projevy spíše formální, mnohdy strohé s náznakem kritiky protektorátních poměrů (zejména obecné školy v Křenicích, Kucínech), ojediněle dokonce řídící učitelé až nebezpečně často zdůrazňovali otázky českého jazyka, české historie a zastřené obavy z budoucnosti českého národa (obecná škola v Roupově).

Do zcela samostatné skupiny však patří projev řídícího učitele z obecné školy v Čečovicích. Nekriticky oslavný projev tvoří jasnou výjimku mezi ostatními proslovy a dal by se zařadit přímo mezi kolaborantské práce: “Osud českého národa před třemi roky podobal se vetché lodici s osmi miliony příslušníky, pohybující se bez vesel a kormidla na rozbouřených vlnách evropské politické situace za hrozivých, temných mraků válečné litice. V nejtěžších chvílích, kdy mnohému z nás se zdálo, že každým okamžikem budeme mocnou vlnou vrženi na skalní útes a rozdrčení, neb na věčné časy pohřbeni v hlubinách temnosti, objevil se na palubě lodi u kormidla muž, skoro stařec. Nikdo jej dříve neznal, nikdo nevěděl, odkud přišel. Snad sama Prozřetelnost jej poslala ubohému národu ku pomoci. Muž pevnou rukou uchoopil se kormidla a přes zlobu rozbouřených živlů bezpečně a jistě dopravil lodici do přístavu klidu a míru, pod ochranu Velkoněmecké říše. Byl to dr. Hácha, který historickým rozhodnutím předal osudy českého národa do rukou

Vůdce Velkoněmecké říše a tím ochránil naše dědiny a města, naše pole a lesy před zničením a umožnil vašim tatínkům, že mohou klidně, nerušeně a bezpečně vykonávat svoje práce a o vás se starati. Kolik dětí z celé Evropy a z celého světa úpí dnes hladem a zimou, bez přístřeší, bez rodičů a domova, zatím co vy máte teplý oděv, dostatek potravy, domov a to nejdražší: své rodiče. (...) Před léty bývalo v našem národě několik tisíc nezaměstnaných, jejichž rodiny byly vrženy do bídy a nouze. Dnes každý řádný, práce se neštítící člověk má své zaměstnání podle svých sil a schopností a vydělá tolik, aby mohl řádně svou rodinu živiti a šatiti. Vaši tatínkové dobře vědí, jakých hrůz, nesnází a bolestí byli jsme ušetřeni moudrým rozhodnutím pana státního prezidenta. Proto všichni tak radostně a snaživě pracujeme a snažíme se podle světlého vzoru hrdinného vojáka německého alespoň na poli výroby průmyslové, živočišné a rostlinné pomáhat Říši v jejím gigantickém boji, neboť je naší povinností dobro splácet dobrem a v bratrské spolupráci s národem německým přičiniti se ze všech sil o výstavbu nové, lepší a spravedlivé Evropy.”

Závěrem

Proněmecká propaganda ve školách přeštického okresu nebyla zcela jistě ničím neobvyklá a v mnoha variacích a obměnách zasáhla celé protektorátní školství. Řídící učitelé a ředitelé škol dostávali od svého ministra jasné příkazy a instrukce, podle kterých se většina také řídila. Formální plnění přikázaných povinností v podmínkách totalitního režimu bylo nedílnou součástí běžného protektorátního života.

Značná část učitelů se podvolila tlaku, sklonila hlavu a snažila se důstojně a se ctí přečkat těžké zkoušky dějin. Někteří nevydrželi a z různých důvodů se přidali k momentálně silnějším, byli aktivní a znamenali nebezpečí a hrozbu pro své okolí. Některé jedince však nacisté a jejich pomocníci nezlomili.

Hrdinné příklady učitelů přeštického okresu dokazují, že i přes hrozící nebezpečí někteří z nich vytrvali v boji za svobodu.

Hodnocení událostí před šedesáti lety není jednoduché a dnešní pohled na tehdejší dobu bude do značné míry zkreslený. Tlaky, vedené na učitele, a nebezpečí, která hrozila, jistě ovlivnily chování mnoha čestných a poctivých lidí. Je proto třeba vzdát čest těm, kteří byli natolik pevní a rozhodní, že nepodlehli strachu a za cenu obětování vlastního života hrdinně bránili ideály života, svobody, demokracie a právního státu.

German Propaganda in the Protectorate School System of the Přeštice region in 1939 – 1945

Summary

The establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia was followed by the realization of Germany's plans to include this area in the German territory. However, the German occupation administration was neither unified in the procedures nor the aims of this intention. On the one hand, there was an attempt at total germanization of the Czech territory. On the other hand, a much more pragmatic approach consisted in the effective use of the Czech production potential without the necessity of strict germanization of the Czech population.

In view of the ongoing war and the needs of the wartime industry, the practical approach prevailed. The German propaganda kept convincing the Czechs of the advantages of their inclusion in the 'new and fairer world' as well as of the need of the Czech aid in building the 'new European order.' This propaganda was of paramount importance especially in schools, aiming at creating an impression of alliance and friendship with Germany among Czech children.

The attitudes of Czech teachers towards these propagandist efforts varied. Like in other spheres of Czech society, there were worthy individuals as well as collaborationists. However, most teachers regarded their mission as a national task, using their attitudes to acquaint the students with their relationship to the new circumstances in the country.

Deutsche Propaganda im Schulwesen des Protektorats Böhmen und Mähren in der Region Přeštice

Zusammenfassung

Nach dem Entstehen des Protektorats Böhmen und Mähren wurde das Sudetenland wie geplant ins Reich eingegliedert. Die deutsche Besatzungsverwaltung ging jedoch bei dieser Eingliederung nicht einheitlich vor, was die benutzten Methoden und Ziele betrifft. Einerseits wollte man den tschechischen Raum völlig germanisieren, andererseits gab es auch eine pragmatischere Lösung. Diese bestand in der Ausbeutung der tschechischen Arbeitskräfte und Herstellungskapazitäten, ohne die Tschechen strikt zu germanisieren.

In Hinsicht auf den laufenden Krieg und Bedürfnisse der Kriegswirtschaft gewann vorübergehend die zweite praktische Methode. Deutsche Propaganda überzeugte Tschechen über Vorteile der Eingliederung in

„die neue und gerechte Welt,“ sowie über die Notwendigkeit tschechischer Hilfe „beim Bau einer neuen europäischen Ordnung.“ Solche Propaganda blühte besonders im tschechischen Schulwesen. Tschechische Jugend sollte von der Bedeutung der Freundschaft und Allianz mit Deutschland überzeugt werden.

Tschechische Lehrer nahmen zu diesen propagandistischen Bemühungen unterschiedliche Stellungen ein. Ähnlich wie bei den anderen Bevölkerungsschichten gab es auch unter den Lehrern charaktervolle Männer, aber auch Kollaborateure. Die meisten tschechischen Lehrer verstanden ihre Arbeit als eine Nationalaufgabe. Sie versuchten ihre kritische Einstellung zu den neuen Verhältnissen vor den Schülern zu äußern.